

Regiogezelschappen op zoek naar worteling

Simon van den Berg Regionale theatergezelschappen moeten zich veel meer gaan richten op de eigen omgeving, aldus het advies van de Raad voor Cultuur, *Innoveren, participeren!* Hoe gaan de gezelschappen dit invullen? Hebben ze gemeenschappelijke opvattingen over de aanpak?

Ineens waren ze er, begin dit jaar: de acht 'theaterbrandpunten'. In het advies *Innoveren, participeren!* van de Raad voor Cultuur, waarin het ontwerp voor de nieuwe basisinfrastructuur theater werd neergelegd, kregen acht plaatsen in Nederland een speciale status. Deze theaterbrandpunten moesten volgens de Raad ontstaan uit een combinatie en samenwerking van grote toneelgezelschappen, productiehuizen, opleidingen, jeugdtheatergezelschappen en schouwburgten.

De grote toneelgezelschappen werden in het beleidsjargon omgedoopt tot stads- of regiogezelschappen. Amsterdam, Rotterdam en Den Haag hadden ieder al een duidelijk stadsgezelschap. Utrecht krijgt een nieuw. Buiten de Randstad waren al sinds midden jaren tachtig regionale toneelvoorzieningen in Groningen, Arnhem en Eindhoven. Maastricht had een middelgroot toneelgezelschap dat met ingang van de nieuwe vierjarige subsidieperiode werd

opgewaarderd tot een regionaal gezelschap.

In het advies staan de taken voor de stads- en regiogezelschappen opgesomd. Het produceren van repertoiretheater, binding met de andere instellingen in de regio, binding met de andere grote gezelschappen, talentontwikkeling, een breed publiek bereiken, educatie en ten slotte participeren in lokale netwerken.

Voor de stadsgezelschappen in de Randstad lijkt er niet zoveel te veranderen. Maar de regiogezelschappen, die voorheen in zekere zin nationale gezelschappen waren met een min of meer toevallige vestigingsplaats buiten de Randstad, moeten zich nu veel meer gaan richten op de eigen omgeving. Hoe gaan de regionale gezelschappen deze taken invullen? In hoeverre zien ze de extra taken als nieuw? Hebben ze gemeenschappelijke opvattingen over de aanpak? En in hoeverre heeft het langdurige getouwtrek over de financiële middelen voor de basisinfrastructuur invloed op hun mogelijk-

heden? Het zijn vragen waarover de regiogezelschappen zich nu moeten buigen.

Alsof de nieuwe systematiek nog niet genoeg verandering met zich meebracht, begonnen veel van de regionale gezelschappen de huidige vierjarige periode met een nieuwe artistieke leiding. Bij het Noord Nederlands Toneel (NNT) in Groningen vond de meest 'klassieke' overdracht plaats: de ene regisseur, Koos Terpstra, gaf het artistiek leiderschap door aan de andere, Ola Mafaalani. Bij Oostpool in Arnhem ging de wisseling van de wacht gepaard met een nieuw systeem: de regisserende artistiek leider Rob Ligthert ging, de niet-regisserende intendant Rob Klinkenberg kwam en nam twee vaste regisseurs mee: Erik Whien en Marcus Azzini. In Maastricht fuseerde het lokale gezelschap Het Vervolg met Els Inc, de groep van regisseur Arie de Mol uit Schiedam.

Dan is er nog Tryater uit Friesland – technisch gesproken niet een van de acht theaterbrandpunten, maar wel degelijk een interessant onderdeel van de basisinfrastructuur –, waar de Russische regisseur Ira Judkovskaja begin 2008 artistiek leider werd. Het Zuidelijk Toneel (HZT) in Eindhoven is het enige gezelschap waar in continuïteit wordt doorgewerkt door artistiek leider Mathijs Rümke.

De meningen zijn verdeeld over de vraag hoe nieuw de taken van de basisinfrastructuur daadwerkelijk zijn. Siart Smit, zakelijk leider van Tryater, lijkt het minst onder de indruk van de beleidsoperatie. 'Voor Tryater is de basisinfrastructuur geen grote verandering.' 'De dingen die we al doen, zijn ineens eisen', zegt Rob Klinkenberg, intendant van Oostpool. Gerard Tonen, zakelijk directeur van HZT, ziet het iets anders. 'De behoefte om meer te wortelen in de regio was er al langer, maar de taken uit de basisinfrastructuur zijn wel echt nieuw.'

Horrorverhalen

Voor alle geïnterviewde vertegenwoordigers van de gezelschappen blijkt de verhouding met

de schouwburgen het eerste gespreksonderwerp te zijn. Die verhouding is in Nederland traditioneel slecht. De gezelschappen zien de schouwburgen eigenlijk als hun terrein en verwachten artistiek commitment, ruimte voor toneel en inspanningen op het gebied van marketing en publiekswerving. De schouwburgen hebben de afgelopen jaren echter het programmeringsbudget en het publiek voor toneel zien slinken en zoeken nieuwe manieren om hun lokale functie in te vullen, bijvoorbeeld door meer laagdrempelig aanbod te programmeren en ruimte te bieden aan muziekverenigingen en amateurtheater.

Iedereen heeft horrorverhalen over schouwburgdirecteuren die wekenlang onbereikbaar zijn voor gezelschapsleiders, schouwburgdirecteuren van je thuisstad die niet even bellen als hun kalender bijna vol is en ze nog niks van jou hebben gehoord, schouwburgen die tien keer per seizoen toneel programmeren 'want meer kan ons publiek niet aan', schouwburgen die een prachtig bezettingspercentage van 80 hebben, maar geen risico's willen nemen omdat ze per se 85 procent moeten halen, enzovoort. 'Het circuit is een ramp', verwoordt Klinkenberg de frustratie van veel gezelschappen kortweg.

Als ze eenmaal stoom hebben afgeblazen, hebben de gezelschapsleiders ook wel begrip voor de situatie waarin de theaters zich bevinden. 'Alleen in Rotterdam of Amsterdam kan een schouwburg het zich permitteren om puur op artistieke gronden te programmeren', zegt Tonen, zelf ooit schouwburgdirecteur in Leeuwarden. 'Daarbuiten hebben ze een brede functie en positie, daar is geen basis voor alleen maar toneel.' Klinkenberg vult aan: 'Ze hebben veel te weinig personeel voor pr en marketing, dat de aandacht dan ook nog moet verdelen over tweehonderd verschillende voorstellingen per jaar. Ze zijn al blij als er 180 man in de zaal zit, want dan spelen ze quitte. Maar wij vinden dat te weinig.'

Daarnaast vindt Klinkenberg het zorgwekkend om te merken dat de schouwburgen ‘niet meer in het hart van hun gemeenschap staan’. ‘Te vaak hoor ik van programmeurs dat ze niet weten waarom het publiek niet komt. Maar gelukkig is de tijd voorbij dat wij te horen krijgen: het is te moeilijk wat jullie maken, daarom zitten er maar zo weinig mensen in de zaal.’

Wat dat betreft valt het idee achter de theaterbrandpunten, om een sterkere band te creëren tussen gezelschappen, schouwburgen en het publiek in een regio, bij hen op zijn plek. ‘We willen af van de *one night stands* in de schouwburgen’, zegt Tonen, doelend op de lange speellijsten waarbij voorstellingen slechts één avond in ieder theater staan. Klinkenberg is het daarmee eens. ‘Ook wij willen op minder plekken vaker spelen.’

In zijn thuisstad Arnhem lijkt dat te gaan lukken, zij het op bescheiden schaal. ‘We speelden twee of drie keer in Schouwburg Arnhem, dat moet zeven keer worden. Het contact met directeur Henk Boerhof is goed. Het probleem is dat het gebouw verwaarloosd aanvoelt, het publiek klaagt daar ook over. Er komt dan ook een nieuw theater in het Rijnbooggebied, maar dat opent pas in 2015, als alles meezit.’ Oostpool heeft daarnaast de beschikking over een eigen zaal met 220 stoelen, die hij vaker en gevarieerder wil bespelen.

Aardse oplossing

‘Het probleem van de basisinfrastructuur is dat de theaters niet zijn meegenomen’, vat Smit de problematiek samen. ‘En ze konden ook niet meegenomen worden, want de rijksoverheid heeft niets te zeggen over de zalen.’ Klinkenberg hoopt dat samenwerking soelaas biedt. ‘Wellicht moeten we met de andere basisinfrastructuurinstellingen in het oosten eens kijken of we gezamenlijk op kunnen treden en dertig avonden in “onze” schouwburgen kunnen claimen.’ Maar voorlopig kiest hij een aardse oplossing.

‘Met de aankomende tournee van de voorstelling *Zomergasten* gaan we iedere dag mee en we gaan samen met alle medewerkers van het theater en alle acteurs op het toneel dineren, in het decor. Zo gaan we proberen om een persoonlijke band op te bouwen met alle schouwburgen waar we staan.’

HZT pakt het radicaler aan. Het gezelschap presenteerde een groots plan om de vastgelopen verhouding met de schouwburgen vlot te trekken. Onder de naam *Expeditie Zuid* sloot het gezelschap een convenant met zes theaters in Noord-Brabant, Limburg en Zeeland. In het huidige Kunstenplan (2009–2012) wil HZT zich tamelijk exclusief binden aan deze zes steden (Eindhoven, Den Bosch, Breda, Tilburg, Heerlen/Kerkrade en Middelburg/Goes), met in elke stad dertig tot 35 speelbeurten. ‘Het convenant drijft op vier onderdelen’, legt Tonen uit. ‘Ten eerste gaan we iedere zomer een theaterspektakel maken voor een groot publiek, waarmee we in iedere stad vijf dagen zullen staan. Dit jaar wordt het *Reis om de wereld in 80 dagen*, met onder anderen Bert Visscher. Een ander onderdeel is het festival Hartstocht, waarin we stukken kunnen uitproberen, op locatie spelen en debatten organiseren. Het wordt een kraamkamer voor nieuwe voorstellingen. Ten derde gaan we grote educatievoorstellingen maken voor het vmbo en het mbo, doelgroepen waar nu te weinig aanbod voor is. Ten slotte presenteren we kleinere voorstellingen onder de naam HZT Werkspoor, waarmee we ervoor zorgen dat we eigenlijk elke maand aanwezig zijn in de zes steden. We willen ons natuurlijk niet opsluiten, de theaterspektakels zullen ook in de Randstad te zien zijn, ondanks aanvankelijke bezwaren van de partnerschouwburgen. We blijven reizen door Nederland, alleen met minder voorstellingen. En de focus zal liggen op de zes steden, dáár gaan we investeren.’

Binnen die zes steden heeft Eindhoven, waar HZT gevestigd is, volgens Tonen geen uitzonde-

ringspositie. Inmiddels heeft HZT besloten te verhuizen van Eindhoven naar Tilburg. ‘Eindhoven is niet echt een theaterstad. De gemeente heeft andere prioriteiten, met name op het gebied van technologie en design. Maar als een van de zes convenant-steden blijven we natuurlijk wel in Eindhoven spelen.

In het dorps huis

Maar is een betere verhouding met de schouwburgen de enige aangewezen weg om lokaal te wortelen en een breder publiek te trekken? Tryater is een voorbeeld van een goed verankerd theatergezelschap, maar deed dat juist zonder de schouwburgen. ‘Wij komen bij wijze van spreken bij mensen in de huiskamer’, zegt Smit. ‘Wij spelen in dorps huizen in dorpen van 300 inwoners en daar zitten 150 mensen in de zaal. Die komen natuurlijk niet alleen af op de artistieke belevenis, die gaan juist ook omdat er iets gebeurt in het dorps huis. We hebben natuurlijk het voordeel dat er nauwelijks ander Friestalig aanbod is, zeker niet professioneel.’

Gaat die verankering in de regio ten koste van de artistieke uitgangspunten? Bij Tryater is dat wel gebeurd, zegt Smit. ‘Wij zijn groot geworden met regionaal georiënteerd theater, grootschalige projecten over Abe Lenstra

‘Het schouwburgcircuit is een ramp’

of de Elfstedentocht. Maar soms hebben we voorstellingen gemaakt met als uitgangspunt het publiek dat we hebben. Het is de uitdaging om onszelf de komende jaren artistiek verder te ontwikkelen. Wij geloven er heilig in dat als een voorstelling goed is, iedereen ernaartoe kan.’

Klinkenberg ziet niets in het idee van ‘regio-producties’, in de zin van laagdrempelige voorstellingen met een lokale insteek. ‘Dan krijg je bij ons zo iets als Herman Finkers in een voorstelling over witte wieven. Het zou vast goed lopen, maar ik vind het artistiek ongewenst. Ik ga ervan uit dat er ook in en rond Arnhem mensen *NRC Handelsblad* lezen, of Proust. Bovendien hebben wij de taak om het wereldrepertoire te spelen. *Hamlet* als Tukker – ik noem maar wat – zou ik al interessanter vinden, dan gaat het over het universele teruggebracht tot lokale proporties. Maar het blijft tegenstrijdig: de canon brengen en regionaal wortelen.’

Tonen is minder beducht voor een dergelijke aanpak. ‘Ik geloof in de kongsi. Je moet inhoudelijk samenwerken met de schouwburgen om die binding tot stand te brengen. Ik voel me niet bedreigd in mijn artistieke autonomie door de discussie met een schouwburgprogrammeur aan te gaan.’

Over de grens

In de plannen van de overheid ligt een nadruk op het regionale niveau en internationalisering, terwijl de nationale betekenis van de grote toneelgezelschappen weinig aandacht krijgt. Dat zou kunnen leiden tot een scenario van wat je ‘Tryatrisering’ zou kunnen noemen: gezelschappen die (zoals Tryater) stevig zijn geworteld in de regio, goed gedragen worden door de bevolking en artistiek interessant werk maken, maar die buiten de regio nauwelijks worden opgemerkt. Tonen ziet het probleem niet. ‘Wat heeft die nationale oriëntatie nu eigenlijk opgeleverd? De makke van het toneel was toch lange tijd dat er heel veel grote zaal-

voorstellingen waren zonder helder profiel. Van het publiek uit gezien was het een eenheidsworst. Door een wederzijds commitment met regionale schouwburgen kunnen we op regionaal niveau iets bijzonders doen.’

Tryater zelf ziet het anders. ‘Wij willen juist meer over de grens van Friesland kijken.’ Zowel HZT als Oostpool hekelde de denkbeelden die ten grondslag liggen aan de regio-indeling van de Raad voor Cultuur en het ministerie. ‘Noord-Brabant heeft een aantal stevige steden, waaronder twee universiteitssteden’, zegt Tonen. ‘In de beleidsplannen worden we gelijkgeschakeld met regio’s Noord en Oost, maar dat is een benchmarkgedachte van niks. Brabant is een grootstedelijk gebied, een van de snelst groeiende regio’s van Europa. Wat dat betreft hebben wij meer te maken met de Randstad dan met Groningen of Overijssel.’

Ook Klinkenberg kijkt naar de grote steden, maar vanuit een ander perspectief. ‘Als serieuze toneelgroep willen we ons inhoudelijk spiegelen aan Amsterdam of Brussel. Ik ben geïnteresseerd in wat Luk Perceval doet in Hamburg, ik hoor over een nieuwe jonge groep in Essen. Er wonen veel beeldend kunstenaars in Arnhem vanwege de kunst-

‘Het Rijk moet beseffen dat zijn doelstellingen fictief zijn als er geen geld bij komt’

academie en die zijn veel meer gericht op het Ruhrgebied dan op Amsterdam.’

Regionale worteling is sowieso lastig voor Oostpool. ‘Wij moeten zowel Overijssel als Gelderland bedienen, maar die twee provincies bestaan uit zes duidelijk verschillende gebieden (Twente, Salland, de Kop van Overijssel, Achterhoek, Betuwe en de Veluwe), die weinig gemeenschappelijks hebben. En vooral Overijssel kan nogal eens provinciaal redeneren. Ze geven het minst van al onze subsidiënten, maar willen het meest garanties voor speelbeurten in de provincie.’

Gekraakeel om kunstengeld

Het gekraakeel van provincies die meer kunstengeld voor de regio willen, vindt Klinkenberg dan ook ergerlijk. ‘Ze willen allemaal hun eigen Toneelgroep Amsterdam, maar ze vergeten dat de gemeente Amsterdam daar jaarlijks vijf miljoen euro aan bijdraagt. Ach, als politici theaters en ringwegen en winkelcentra willen, zeggen ze: dat hebben ze in de Randstad, dus dat moet hier ook. Maar ze vergeten de unieke eigenschappen van hun eigen regio: bos en rust en kwaliteit van leven.’

De geldkwestie speelt ook bij de andere gezelschappen een rol, zij het in mindere mate. Tonen: ‘In Brabant hebben de bestuurders nu door dat zij een rol te spelen hebben in de opbouw van een regionaal gezelschap. We krijgen minder geld van het Rijk dan we nodig hebben, maar we zijn in onderhandeling met de gemeenten en de provincie om dat verschil te repareren. Maar het Rijk moet wel beseffen dat de doelstellingen die het heeft neergelegd fictief zijn als er geen geld bij komt. Dan kun je alleen “in de geest” van de plannen werken.’

Tryater is redelijk tevreden uit de subsidie-strijd gekomen, maar Smit maakt zich wel zorgen over het profijtbeginzel. ‘Als ik twintig procent van mijn eigen inkomsten moet halen, wordt dat heel lastig. Wij spelen nu eenmaal

Simon van den Berg

is redacteur van *Moose*, schrijft toneelrecensies voor *Het Parool* en zit in de redactie van *TM*

veel in kleine dorpshuizen, dus qua publieksinkomen zitten we aan het maximum. Natuurlijk kunnen wij voorstellingen maken die in principe ook door de vrije sector kunnen worden gemaakt, maar is dat nu de bedoeling? En in Den Haag wordt nogal eens vergeten dat sponsoring in verhouding tot de opbrengsten heel veel tijd kost.'

Nieuwe tegenstelling

Het lijkt erop dat het lijmen van de verstoorde verhoudingen tussen de grote toneelgezelschappen en de schouwburgén hét thema van de komende vier jaar wordt. Daarnaast zullen de gezelschappen hun publiek meer en meer blijven zoeken buiten de reguliere theaters, met locatie- en festivalvoorstellingen, in hun eigen theaters en door voorstellingen te omlijsten met uitgebreide randprogramma's.

Maar een nieuwe tegenstelling ligt al op de loer. Gezelschappen als HZT en het nieuwe stadsgezelschap van Utrecht kiezen onomwonden voor een zo breed mogelijk publiek. Jos Thie, artistiek leider in Utrecht, heeft al aangekondigd de helft van zijn budget uit eigen inkomsten te willen halen. Daartegenover staan gezelschappen als Oostpool, die inzetten op artistieke vernieuwing. Zullen deze twee groepen gezamenlijk hun belangen kunnen behartigen zonder zich tegen elkaar te laten uitspelen of te vervallen in ideologisch geharrewar?

De meest pessimistische voorspelling zou zijn dat de basisinfrastructuur verbreekt voor zij goed en wel begonnen is en dat de regiogezelschappen onder druk van lokaal bestuur en het profijtbeginsel op jacht gaan naar een zo groot mogelijk publiek en daarbij hun artistieke ambities vrijwel geheel laten varen. Zelf verwacht ik een positiever scenario voor de komende jaren, waarin de diversiteit van de verschillende groepen motor is voor een groot aantal vernieuwingen in de relatie tussen

gezelschappen en publiek, daarmee wellicht verandering in het schouwburgencircuit aanjagend. Vooral de plannen van HZT zijn op dat gebied veelbelovend.

Toch zou het niet verbazen als de breed gewenste regionale verankering gaat leiden tot de roep om specifiek aanbod op nationaal niveau. Misschien wordt zelfs het oude plan voor een nationaal reizend repertoiregezelschap weer van stal gehaald, maar het zou ook kunnen dat de vrije producenten hier een gat in de markt zien.

Het is voor het hele bestel echter wel te hopen dat de rijksoverheid flexibel omgaat met de eisen en taken voor de gezelschappen. Sommige doen nu eenmaal meer aan internationalisering en talentontwikkeling, andere richten zich weer op repertoire en ensemblevorming. Cultuurpolitiek gebeurt in Nederland vaak onder het motto *one size fits all*, en daadwerkelijke creativiteit is zowel bij de opzet als bij de invulling van de basisinfrastructuur niet gestimuleerd. Waarom is er bijvoorbeeld nergens geëxperimenteerd met de fusie van een regiogezelschap met een schouwburg? In Arnhem had het wellicht gekund, vertelde Klinkenberg, toen vorig jaar een nieuwe directie werd gezocht. Waarom is nergens een basisinfrastructuurgezelschap in handen gegeven van jonge radicalen, die wellicht een heel andere invulling geven aan hun repertoiretaak of regionale worteling?

In beleidskringen valt te beluisteren dat de basisinfrastructuur een langetermijnproject is. Dat de instellingen nu de mogelijkheid moeten krijgen om die in te vullen en dat er over vier jaar dan ruimte is voor aanvullingen, evaluatie en herziening – wie weet verhoging – van de budgetten. Dat is natuurlijk allemaal waar, maar het is de vraag of die denkwijze genoeg ruggensteun geeft aan degenen die nú dingen willen veranderen.